

НАУКОВО-
ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ
ЗБІРНИК

„СВІТАННЯ”

ЗМІСТ

- Володимир Державин: Проблематика стилів і плужанство за
кордоном.....ст.1-10
- П.П.Курінний: Реймська Євангелія - найдавніша пам'ятка письма
Київської Русі.....ст.11-33
- О.Повстенко: Церква св. Орини в Києві.....ст.34-38

ПРОБЛЕМАТИКА СТИЛІВ І ПЛУЖАНСТВО ЗА КОРДОНОМ

НІДСУМКИ АВГСБУРЗЬКОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ МУР.

I.

МУР отагить перед українськими письменниками на еміґрації завдання — "у високомистецькій, досконалій формі олужити овсяму народові і тим самим завоювати собі голоо та авторитет у олитоному мистецтві" /з декларациі МУР від 25.IX.1945/. Отож — оскільки найвища мета олуження українському народові сама з себе зрозуміла і отоїть поза питаннями — наголоо робитьо на олитоному значінні українського письменства і на відповідній літературній кваліфікації письменників. Авґсбурзька конференція виявила, що прокламоване МУР'ом і ніби послуживо оприйняте ширшими літературними колами на попередньому з'їзді МУР в Ашафенбурзі "змагання до вершия олравнього й поважного мистецтва" — насправді отоїть перед величезними труднощами, що їх на цій конференції МУР подолати не опромігоя.

Як визнае й згадана вище декларация МУР, змагання до повноцінного літературного мистецтва конче вклучае в себе не принципове лише, а й фактичне відкидання "всього мистецьки недолугого та ідейно ворожого українському народові". А що мистецьки недолуге може впливати не лише з пероональних властивостей письменника, а й з колективних ідейних настанов чи настроїв, за оуттю та генезою овою дійсно ворожих та істотно чужих українському народові, то конкретне визначення — що саме має розглядатись як мистецьки недолуге, а тим самим і принципово небажане? — набувае першорядного і олправді фундаментального значіння. Чітке і недвозначне олґлошення літературних /отже певною мірою і олитоглядових/ позицій або МУР'у в цілому, або тих літературних течій чи груповань, що в МУР'і репрезентовані — повинне ставити за авторитетну директиву, без якої всяке літературне змагання ризикуе перетворитись на змагання воїх проти воїх, а насамперед — менш кваліфікованих і олвідомих кіл проти літературної еліти.

Відповідна олпроба керівництва МУР'у висунути на олчатку конференції директиви в олтанні літературного стилю і національного олитогляду небагато конґ задеволынила. Влаоле кажучи, не було й олпроби — були лише пероональні олступи д-р М.Шлемкевича і проф. Ю.Шереха, олдані, як те виразно підкреслювалось, в олтокуційному олрядку; лише олто фактично другий з тих олступів /а олповідь д-ра М.Шлемкевича про українські олитоглядові олукання була олґбавлена безпосереднього зв'язку з олчасною літературною олроблематикою/ набрав значіння відповідного олунку для олального олґортання олбатів і тим зіграв олталъну для них олролю.

Вельмизмістовна і олйстерна олсолвом та олкладом олповідь проф. Ю.Шереха про стилі в олчасній українській літературі олсолнула олмогу олтворення олвого олґанічного національного стилю, тим олсамим олсолдруючи вої ці літературні стилі, що олреально олсолують нас'їгодні в українській літературі, на олґативний олрок — олнайменше за олределенням, ніби вони олчерпали себе і олздатні нас'їо-

годні до повноцінної мистецької діяльності. Така настанова вже сама в себе містила небезпеку компромітування актуально наявних літературних стилів і їх висококваліфікованих представників та творців перед літературно аморфною сукупністю письменників-журналістів, письменників-початківців і письменників-випадківців/маю на увазі людину, що більш-менш випадково взялася за перо/. Зрозуміла річ, що характеристика окремих літературних стилів і напрямків, подана проф. Ю. Шерехом під знаком незадовільності тих стилів на сьогодні, відзначалась /парламентарно висловлюючись/ цілковитим браком ентузіазму в оцінці їхніх фактичних досягнень і чорним песимізмом щодо їх перспектив у майбутньому. До того ж, крім цілу доповідь ішло вже звичке для автора відмінювання самого поняття літературного стилю то відмінним -- поч і опорідненим -- поняттям літературної школи /напр., класицизм і неоклясицизм/, то зовсім уже відмінним поняттям літературної організації /напр., Вапліте, яка об'єднувала організаційно і політично репрезентантів зовсім різних стилів, зіставлялась у доповіді з неоклясицизмом і протиставлялась їм/, а то й навіть світоглядними компонентами тематики: дивно, але факт, що належність М. Ореста до неоклясицизму заперечувалась доповідачем на основі того, що певні поезії Орестові з "запереченням неоклясицизму як світогляду". Рівнобіжно з цим розв'язанням методологічного хаосу відбувалось розв'язування хаосу в галузі поезити: яхось побічно /про це багаторазово і цілком помітно/ проступали актираціоналістичкі ноти; до невідкладних завдань сьогоденної літератури зараховувалось переборення раціоналізму; то об'єктивно передбачалося, що суб'єктивно приймалося за належне, що політично-громадські обставини на еміграції мають призвести до "втрати душевної рівноваги", а через це -- до піднесення в українській поезії експресіоністичного стилю, котре симпатично доповідачеві особисто /в його літературній практиці/. Було б незрівняно краще, якби проф. Ю. Шерех висунув з розгорненою програмою експресіонізму і з відповідною крикою інших літературних стилів і напрямків, якіх яхось дедуктивно /а разом з тим на основі методи вивчення всього іншого/ висновувати потребу в українському /національному ?/ експресіонізмі, валишаючи літературне обличчя цього останнього цілком не з'ясованим.

Вся ця плутанина коняць і кригдушеність тенденцій у доповіді, що сприймалась /і новинка була сприйматись/ як директивка, зпропорціалась з девізіювати і комментувати в літературознавчій публіцистичній аудиторії. Не менш доводилося давні пропозиції і замовчування, які вкрайно свідчать про те, що високочити українську післяреволюційну літературу в Прохрустове міжно своєю доктринерської концепції, доповідат опромітися дати собі раду лише шляхом якої охематизації та павцеризації української літературної дійсності. Щоправда, йшлося про "стилі сучасної української літератури на еміграції", і доповідач мав формальне право зовсім обминати ті -- хоча б і епохальні -- літературні події недавнього минулого, які, на його думку, втратили вплив і актуальність для літератури сучасної української еміграції. З цього погляду, поданий жимов протест на захист зовсім обійдених доповідачем українських авторів жіночої статі був лише куріозним -- хоч і ненадогдо приємним -- непорозумінням. Проте, з того ж таки погляду сьогоденної актуальності, незрозумілим лишається ігнорування

української імпресіоністичної лірики, блискуче репрезентованої в недавньому минулому генієм Б.Плужника, ігнорування символізму, досить виразно репрезентованого в сьогоденній українській поезії, наприклад, лірикою Б.Варки, ігнорування поезії і впливу М.Рильського /оригінальний запис, яким доповідач не вперше розправився з рештою неоклясиків і з неоклясицизмом у цілому, оподівавшись розглянути в іншому місці детальніше/, нарешті з майже тотальне ігнорування західноукраїнської передвоєнної літератури. Заради глибокої аналізи сучасної української літератури на еміграції, доповідач, зрозуміла річ, повинен був спробувати охарактеризувати основні течії української передвоєнної літератури, і особливо до літератури наддніпрянської. Як це так чи так зробив, а особливо до літератури наддністрянської -- не визнав за потрібне робити.

Таким чином українська модерна література в аспекті концепції проф.Ю.Шереха виступила перед аудиторією немов у дзеркалі не лише викривленому, а ще й затемненому та де-не-де заліпленому білим папером небуття.

Заради чого все це збіднення української літератури та зниження її нещодавніх мистецьких досягнень? Щоб зробити правдоподібною тезу, ніби українська література потребує якогось нового органічного національного стилю, а от високомистецького розроблення наявних стилів, майстерності в межах наявних стилів, створення ко-европейському повноцінних передвірів наявних стилів, -- очевидно, не потребує. Для чималої частини аудиторії це вже був ніби довід ненадто замислюватись кавказо-індійська, яким стилем можна ширше і якою мірою в есенціальній наявності вдосконалюється: навіщо все це, коли старі стилі зародили одяково вичерпались, а нового покищо не видно? А може, те, що я от без усяких собі ідеологічних рефлексій пишу від широкого серця, і становить народок того жаданого нового стилю?

Той новий стиль повинен бути національним і органічним. Національний стиль -- це звучить кращо, але в аспекті літературної специфіки тут місця до болю мало -- неке ніж мало, бо позитивного літературного змісту тут немає зовсім. Прикципова відмова від усього чужого і ворожого українській нації не становить у мистецтві позитивної програми; це лише кагадування /зрештою, само в себе зрозуміле/ про те, чим українське мистецтво не повинне бути; а яким воно повинне бути -- в цього не впливає, бо український національний світогляд не є монополією жадного літературного стилю, і жадний літературний стиль -- чи то насьогодні наявний, чи то майбутній -- на таку монополію претендувати не сміє. Український символізм раннього П.Тичини тією самою мірою є український національний стиль, що і український класицизм М.Рильського або український романтизм Шевченкових "Гайдамаків". Українське бароко становить один із наших національних стилів в архітектурі, і це ніякою мірою не заважає -- і не повинне заважати -- існуванню інших національних стилів в українській архітектурі. Національне -- це те, що відповідає істотним думкам, емоціям і прагненням значної частини нації або її еліти. Світогляд Г.Фраунка є національний; але так само і світогляд П.Куліша, ба навіть М.Хвильового /незважаючи на властиві йому нещодавні внутрішні суперечності/. Великого жалю гідна була б духова доля тієї

нації, що спромоглась була б отворити лише один – єдиний національний стиль, чи то в літературі, чи то в іншому якомусь мистецтві. Це мало б бути не меншим убожеством думки і смаку, ніж евентуальне панування такого літературного стилю, що він реалізувався б у межах лише одного – єдиного літературного жанру, а решту жанрів принципово відкидав би. Бо так само як літературний стиль повинен становити цілу систему відмінних жанрів, так і національний ідеал має реалізувати і охоплювати в літературі цілий комплекс історично зумовлених і естетично відмінних стилів. Що глибше ідея просякає в конкретне, то виразніше вона специфікується відповідно до правомірної специфіки тих конкретних галузок історичного буття. Відтінати ті галузки за претекстом їхньої, мовляв, неортодоксальності – це значить звужувати, збожожувати і компромітувати саму ідею: це обокурантисм і справжній гріх проти святого духу.

А зрештою, за сьогоднішніх наших умов, в українській літературі на еміграції, та боротьба за гадану національну ортодоксальність не має найменшого реального сенсу: де це ви бачите в нас літературні напрямки, чужі або ворожі українській національній ідеї? Якщо бачите, то назвіть рубя, а не повторійте тактики того редактора, що чих на конференції грозив своїм гаданим політичним антагоністам вогнем і мечем і концтабором, а коли до нього поставилися серйозно, визнав таки, що в оцій аудиторії йому, власне, оперечатися нема в ким і що зрештою українська національна література агітаційною тематикою не вичерпується. Національна ідея – це монополія, а тим паче не зняряддя літературного політиканства.

Переходимо до проблеми органічного стилю. Органічне проф. Ю. Шерех систематично протиставляв європеїзмові, проте позитивно не визначив* і тим самим не лише вможливив, а й зробив неминучою ту інтерпретацію овоєї лінії, яка отстожиє органічне з українською літературою мікує західноєвропейські впливи. Не знати, якою мірою таке тлумачення відповідає або не відповідає справжнім літературним поглядам проф. Ю. Шереха, але для будь – якого іншого тлумачення доповідь його не подає найменших підстав: або саме таке тлумачення, або жадного. А підстави для саме такого тлумачення в доповіді є: адже не раз і не двічі згадувалось у ній про невідкладне завдання боротьби проти поверхового європеїзму, а от про боротьбу проти поверхової органічності жадного разу не згадувалось, хоч, як на мене, симуляція органічності, імітація органічності, поверхові і штучні потягнення та претенсії на, сказати б, абсолютну національну самобутність тощо – насьогодні далеко небезпечніші, і проф. Ю. Шерех, підкреслюючи органічність творчості Т.Оозмачки, дарма бере тим самим на себе частину відповідальності за дальшу еволюцію або стагнацію того талаковитого лірика.

* / Схильність до гіперболізму, що згадувалась подеколи в доповіді, не становить, зрозуміла річ, солідної ознаки ні для української органічності, ні для будь – якого літературного стилю, бо це аж надто загальне явище: гіперболи можуть належати до зовсім відмінних стилів. Щождо оумарної і без жадних застережень поданої поради "націоналізувати образи й композицію", то перша її половина, щонайменше, містить у собі небезпеку вульгаризації та спрощення поетичної мови, /бо звучить несерйозно/, а друга лишається зовсім незрозумілою

Українське барокко в архітектурі є наш органічний і національний стиль, дарма що європейцем його генези – поза сумнівом. Отже всякий прояв європейзму принципово може перетворитись на щось цілком органічне, бо на таке, з чого має радію питатись наша національна свідомість – щоправда, це потребує і сприятливого збігу історичних умовин у майбутньому /яких ми не знаємо і зокрема на сьогодні визначати не претендуємо/. Погоджуємось, що літературне барокко Ю.Косача ще далеко не досягло мінімальної органічності – що ж із того? Навіть невіддале наслідування високих чужоземних ввірців розв'язує деякі потенції в майбутньому, тим часом як шкучна самоволяція приречена на довічну безперспективність.

Отже поданий в доповіді проф. Ю.Мережа методологічно хибний поділ сучасних письменників на європейців і органістів міг бути сприйнятий аудиторією як дипломатично завуальоване гасло "геть від Європи", і справді саме так був сприйнятий значною її частиною – щоправда, по-різному: раділи, з одного боку, ті, що "психологічної Європи" і знати не хочуть – представники побутового етнографізму в белетристиці – а з другого боку, ті, що "психологічної Європи" просто ще не знають, а саме тому й не хочуть ошукати собі голосу вивчанням її – найменш кваліфіковані репрезентанти агітаційної прози та газетної поезії, коротше кажучи – примітивісти /це, звичайно, не стиль, і не школа, і навіть не напрямок, а брак мистецької культури/. Небезпечність поширення подібних поглядів поміж письменників – початківців та напівпочатківців навряд чи потребує детальніших пояснень, і зупинятись на цьому не доводиться; складківе стоїть справа з побутовим етнографізмом. Правомірність цього напрямку в українській – та й в усякій іншій – літературі не викликає сумніву. Звичайне заперечення, що раз – у-раз висувається проти нього – що він, мовляв, застарів і вичерпав себе – є надто ризикованим; а же його висувалось і перед апогеєм вельми талановитого М.Черемшини і геніального В.Стефаніка. Що ці останні не залишили після себе гідних спадкоємців – нічого ще не доводить щодо життєздатності цілого напрямку. А проте не вбачаю в сьогоднішньому нашому письменстві найменших симптомів, що дозволяли б сподіватись виходу побутового етнографізму з досить сумної стагнації */*, отже й не визнаю за ним найменших прав претендувати на керівну чи демінагентну роль. Етнографізм є певний різновид літературної стилізації; стилізація є річ гідна поваги і вельми корисна для літературної стилістики – проте не органічніша за перш й – ліпша інший напрямок письменницької діяльності. А що численні представники побутового етнографізму досить неприхильно ставляться до того, що звуть європейцями, то погурати їм у цій ретроградській ксенофобії через визнання їхньої начебто органічності з річ не менш шкідлива, аніж поту-

*/ Цього не дозволяє, як на мене, і "Старий боярин" Т.Осьмачки, бо не всяка гальванізація етнографізму через пригосницьку тематику є продуктивна. Крім не вважаю за належне критикувати твір, до його текст перебуває на сьогодні – сподіваюсь, тимчасово – поза межами досяжності, так що критичні оцінки не надаються до перегляду.

рати зарозумілій некомпетентності письменника-початківця.

2.

Таким чином квазідирективна доповідь проф. Ю. Шереха містила чимало деструктивного матеріалу, що сприяв похваленню антиєвропейських, ворожих ідей високого й повноцінного мистецтва, антикультурних суттю поглядів і настроїв поміж малокваліфікованих і некваліфікованих, власне казучи, напівінтелігентних шарів присутньої аудиторії. А ті шари - та й дехто з представників кваліфікованої літератури та літературознавства - вже й собі виявили цілий комплекс далеко не переборених ще елементів совітської психології, марко-ленінського "підходу" до літератури, отже й ворожих усякому культурному життю настроїв і настанов. Незабутня атмосфера Гарту й ВУСПП'у, атмосфера плужанства - того, що М. Хвильовий та його однодумці називали /і мусіли називати з політично-цензурних міркувань/ просвітянством, хоч багато в чому воно було діаметрально протилежним передреволюційній Просвіті - та атмосфера зарозумілої і обскурантської напів- чи начетверть - інтелігенції - не скажу панувала, проте раз - у - раз давалася в знаки, і в надто легковажному реагуванні психологічної, сказати б, гальорки, і в численних напівдемагогічних виотупах гостей і членів МВР'у, а подеколи і в далеко не героїчному лявіруванні літературних корифеїв, що вони оливе весь час намагались уникати гострої дискусії, аби не "підняти питання на принципову височінь". Не зупиняючись тут на зайвих споминах про те, хто саме, і до, і скільки разів сказав спробую формулювати найголовніші ідеологічні рудименти тієї надто життєздатної совітської генеральної лінії.

І. Д і я л е к т и к а. Не сам лише проф. Ю. Шерех питався в доповіді своїй: "Куди веде діалектика літературного процесу?" В переважній більшості виступів уперто бриніла дивна певність, до *panta rhei* - все тече - а що життя невпинно йде вперед, то кінче треба негайно утворити новий літературний стиль, чи принаймні новий, але ефектовний різновид якогось із наявних стилів. Мовляв, усякий розвиток відбувається через заперечення /і далі - через заперечення заперечення тощо/. Що все це - апріорні схеми, історично ніякою мірою не ствержені, що розвиток мистецтва часто - густо йде шляхом поглиблення тих самих співіснуючих стилів, без жадних собі заперечень - нарешті, що потреба нового стилю сама ще потребує уґрунтування і зовсім не впливає автоматично з гаданого одвічного й довічного процесу - все це багато для кого лишалося якось неприступним і поза всяку можливість уяви. Вульгарна картина боротьби стилів скопійована, зрозуміла річ, зі славнозвісної картини класової боротьби: світова історія є боротьба класів; історія літератури є боротьба стилів. Національний стиль має перемогти і синтетично завершити собою всі попередні в майбутньому безкласовому... вибачайте на слові, національно - державному суспільстві. Анальфабет, що жадного разу не чув ні про який стиль, скорше зрозуміє реальну суть літературного процесу, аніж дядина, що затулила собі очі фантастичними видивами гегеліансько - марксистської мітології, що в ній лише - ніби за рецептом проф. Ю. Шереха - націоналізовано образи й композицію.

2. М а т е р і я л і з м. В чистому вигляді не виявляється, бо надто вже одіозний. Проте — буття визначає свідомість, тому за нашої бурхливої доби кінце має відбуватись і в літературі "втрата душевної рівноваги" — психологічний еквівалент екопресионізму чи ще якоїсь там собі словесної дезорганізації. Нова гармонійна література, природна річ, теж колись постане — саме тоді, коли сконсолідуються українська національна держава. /Ніби справді таки чуеш: "Товариші, за наших часів небувалих соціально — економічних перемог пролтаріату, література так само повинна..."/. І таке твердять здебільшого люди, чия особиста біографія найвиразніше свідчить, що свідомість — і національна, і моральна, і розумова — не визначається буттям, а здатна протистати йому, здатна зберегти душевну рівновагу за найменш урівноважених зовнішніх обставин, здатна творити героїчні концепції й утопії між молотом і ковадлом нечуваних у світовій історії терорів та інквізицій. Питаєк самого себе: чи не з глузду з'їхали люди, що, цілим єством і життям своїм здійснюючи засади воїнського ідеалізму, саме в галузі мистецтва воліють уперто стояти на отих "непохитних" позиціях наукового матеріалізму? Чи, може, мистецтво є таке вже чуже їхньому єству, що для них це байдуже — мовляв, там, у мистецтві, хай собі вже буття визначає свідомість — аби лише не в реальній дійсності. Ні, це вони просто не з'їхали ще в колії марксистського безглузда в питаннях естетики і навіть не чують того, що промовляє до них ціла історія всесвіту, а саме: що мистецтво — не відбиття й не віддзеркалення дійсності, і не інше якесь похідне від неї, а само є істотною дійсністю, не менш реальною за всяку іншу реальність, з власними законами розвитку і занепаду; а тому часто — густо доба революцій та інших заворушень липається в мистецтві порожнім місцем, а найпотужніші літературні катаклізми та метаморфози відбуваються за суцільного політичного покою й громадської стагнації. Дух божий віє, де хоче.

3. Р е а л і з м. Мистецтво, каже історія, не відбиття і не віддзеркалення дійсності, і не інше якесь похідне від неї, а само є істотною дійсністю, не менш реальною за всяку іншу реальність. Всяке мистецтво є реальне, і ніяке мистецтво не є реалістичне. Реалізм — це мистецтво в матеріалістичному аспекті — мистецтво, наскільки воно структурою своєю зрозуміле і прийнятне для матеріалістичного світогляду. Це не значить, що т.зв. реалізм у мистецтві є скрізь матеріалістичний світоглядом: ні Гоголь, ні Бальзак не були матеріалістами, і навіть таки — Т. Готье, О.Уайлд, М.Рильський світоглядом майже не виходили поза межі т.зв. наївного реалізму, себто того ж таки матеріалізму в його найпримітивнішому концепті; проте в мистецтві їхньому переважають структурні елементи, принципово неідеальні для матеріалістичної естетики. Такі структурні елементи мистецтва матеріалістична естетика змушена протиставляти своєму реалізмові, намагаючись трактувати їх як мистецтво

неповноцінне, другорядне. Звідси тяжко хибна концепція двох основних стилів у мистецтві - реалізму і романтизму /або реалізму і ірреалізму, за чіткішою формулою П.Сакуліна/. Ця істотно матеріалістична концепція раз - ураз банкрутує перед конкретною історичною дійсністю, яка, з одного боку, змушує розціплювати т. зв. реалізм на реалістично забарвлені /себто приступні для матеріалістичного світогляду/ компоненти справжніх літературних стилів - реалістичний класицизм, реалістичний натуралізм, реалістичний імпресіонізм тощо - а з другого боку, незмінно виявляє, що саме найкласичніші і найрепрезентативніші постаті європейських літератур ніби належать і до реалізму і до романтизму /чи ірреалізму/: Данте, Сервантес, Шекспір, Гьоте, Шевченко, Міцкевіч, Пушкін, Ібсен і т.і. Для нас немає жадного сенсу поновляти концепцію, з наукового погляду - щонайменша - непродуктивну, а для розвитку української національної літератури вкрай шкідливу, бо вона цілком логічно призводить до совітської формули т. зв. пролетарського реалізму, себто літератури, зрозумілої для матеріалізму за своєю мистецькою структурою, і марко - ленінської за своєю агітаційною функцією; отже всі спроби омонструвати за тим совітським зразком якийсь національний чи то органічний реалізм заадалегідь приречені на фіяско - через принципову неоподобність матеріалістичного світогляду і української національної ідеї.

Принципово неприйнятним є для нас і дільно пов'язане з реалістичною концепцією мистецтва протиставлення форми змістові та трактування їх як антагоністичних елементів; бо це послідовно веде до того спрощення і збіднення обох тих елементів, яке так виразно здійснено в совітській літературі та критиці: форма, знижена аж до рівня літературної техніки, і зміст, знижений аж до рівня політичної агітації. Ми повинні категорично відкинути цю психологічно привабливу для напівінтелігенції вульгаризацію та компромітацію основних елементів літературної творчості, а разом з тим відкинути і всі охлястичні розмови про те, що зміст нібито визначає або має визначати - форму /як буття визначає свідомість?/, що зміст нібито вищий або заглиблений за форму, і т.і. - бо не треба нам ні плехановського поняття змісту, ні плехановського поняття форми, ні всієї апаратури плехановських надбудов. Є в літературі реальні речі поза реалізмом - стилістика, композиція, сюжет, тематика, філософська ідея, соціально - політична функція - і саме з їх вивчення та висвітлення повинна виходити літературна критика і наука.

4. О р г а н і з а ц і я л і т е р а т у р и. Совітська практика в цій галузі - і відповідне плужанське уявлення про суть справи - є дуже прості: професійна організація літераторів обертається за літературну організацію письменників у той спосіб, що в ній діє т. зв. ідейне керівництво, яке видає обов'язкові для всіх політично - громадські директиви щодо змісту продукції, а малописьменній частині письменників допомагає через належну "літературну студію", де втовкмачують чи то азбуку комунізму чи то коротку історію ВКП/б/ і побіжно вчать ставити коми, де слід, та не збиватися з розміру у віршах. Значна частина учасників конференції сподівалась від керівництва МВР'у приблизно такої - от програми дії, і це раз - у - раз

приводило до прикритої ситуації: люди з'їхались, щоб дізнатися з компетентних уст, у чому саме полягає на сьогодні це соціальне замовлення, а їм, замість чіткого визначення генеральної лінії, пропонуєть до уваги щось теоретичне, суцубо дискусійне і, головна річ, виразно позапартійне. Справжній скандал: ні резолюцій, ні переліку рекомендованих* / або заборонених тем, ні чітких організаційних висновків / котрих чітків триматися, а котрих цуратися? / З'їзд безпартійних попутників! Не серйозна справа, а якась літературна розвага. І частина аудиторії ^{розважається} чим і як могла.

Був трагікомічний момент, коли відповідні кола руба поставили питання: а як МВР гадає виховувати літературний молодіаж? - і шановний д-р О. Грицай ніяк не спромігся в своїй європейській позиції зрозуміти - чого, власне, жадають ті симпатичні юнаки: чи їм атраменту бракує, чи паперу, чи затишеного приміщення для студій? А ініціатори питання так само щиро дивувалися з його подиву: а вже конче треба ідеологічно підкувати майбутню літературну зміну, щоб не виходило збочень та ухилів. Два літературні світи подивились одне одному в очі - і розійшлись, сконстатувавши взаємне не-розуміння.

3.

Не слід перебільшувати небезпеку? плужанство за кордоном, природна річ, уже не те, чим воно було за слави звісної соціалістичної реконструкції. Та гарматна куля, якою совіти нищили академічні мури наших культурних інституцій і осередків, незграбно теліпається нині, вже позбавлена свого вибухного набою, на уламку ланцюга, що лишився на нозі вчорашнього невільника. Це заважає рухатися - і думати - але деструктивна роля того знаряддя омерти і руїни скінчена, і спорадичні спроби апології плужанства / на зразок "Літературної Січі" С. Ледяньського / позбавлені найменшої ефективності. Люди, що не на словах, а ділом перебороли в собі отруйну політичну суть т.зв. пролетарської культури, безперечно спроможуться подолати і цілий пов'язаний з нею комплекс культурно-психологічних рудиментів. Але обротию треба; і для успішної боротьби треба насамперед міцко усвідомити:

1. несплучність т.зв. пролетарської культури з українською національною ідеєю;
2. несплучність т.зв. пролетарської культури з цілою європейською культурою в найширшому розумінні слова / а Україна з і повинна бути невідлучною частиною "психологічної Європи" /;
3. несплучність т.зв. пролетарської культури з фундаментальними духовними цінностями цілого людства.

Українська совітська література повинна була, за марксо-ленінською концепцією, означати: абияка літературна техніка плюс більшовицька українська мова плюс більшовицька ідеологія / а насправді фра-

* / на жаль, я вдався до перебільшення: таких були спроби :

еслологія/. Слід усвідомити, що всі три компоненти тієї антикульту-
турної формули для нас однаково неприйнятні і що механічна за-
міна більшовицької ідеології національною може призвести лише
до результатів, аналогічних совітським результатам: замість
ідеології матимемо фразеологію. Бо ціла формула є облудна від
початку до кінця, і всякий її рудимент лишається чинником ан-
тикультурним. Українська національна ідеологія не надасться до
сполуки з антикультурними чинниками -- хоча б і у вигляді руди-
ментів чи пережитків.

Творення високої і повноцінної національної літератури потребує
висококваліфікованої мистецької культури, що її браку ніщо в світі
компенсувати не може. Українська національна література -- це не
значить: абияка літературна техніка плюс українська національна
ідеологія, і той, хто свідомо чи несвідомо тяжить до такого
розуміння української національної літератури, виявляє тим са-
мим, що для нього йдеться не про ідеологію, а про фразеологію.
Прсклямоване МУР'ом змагання до вершин справжнього і поважного
мистецтва повинне консеквентно протидіяти найменшим спробам за-
консервувати щонебудь із совітської психологічної та ідеологіч-
ної спадщини, із підсовітського так званого літературного побуту,
із освітнього стандарту т. зв. совітської інтелігенції /хоча б
і в розмірі всіх дев'яток томів "Малой Советской Энциклопедии"/.

Яким позитивним чиним має відбуватись те змагання до вершин
справжнього й поважного мистецтва?

Шляхом утворення, поглиблення, консолідації власне літера-
турних напрямків, групвань, нарешті -- сподіваємось -- шкіл. Власне
літературні напрямки та групи існують скрізь і завжди; все за-
лежить від того, чи розгортають вони свою творчу діяльність вільно
й незалежно від повамистецьких чинників, а чи змушені, з тих чи
тих причин, або підмінювати суто літературні принципи свого існу-
вання всілякими партійно -- фракційними /начебто громадськими, а
насправді політиканськими/ мотивами; або ж нівелюватись і пос-
тупово розчинятись у зовні декретованій і накиненій псевдод-
ності. Лише чітка диференціація реально наявних чисто літературних
тенденцій розвитку вможливила далі естетичне поглиблення і удос-
коналення тих тенденцій, уможливила їхнє переростання на високо-
мистецьку досконалу форму. Змагання до вершин справжнього і поваж-
ного мистецтва повинне відбуватись між гостро окресленими чисто
літературними напрямками і групами, бо такий є нормальний шлях
усякого мистецького розвитку, а штучні спроби сполучати несполуч-
не і зовнішньо об'єднувати те, що єднання не потребує, призво-
дять як до стагнації самого мистецтва, так і до компромітування
іншої єдності -- національно -- ідейної -- якій вільна диференціація
суто літературних течій не лише нічим не загрожує, а навпаки --
закономірно і правно відповідає. МУР повинен стати ідейно -- орга-
нізаційною федерацією таких суто літературних течій.

Зрештою це розв'яже і проблему щонайінтенсивнішого підвищення
літературної кваліфікації молодших письменників і письменників --
початківців, бо тільки в духовому сточенні своїх літературних од-
нодумців вони знайдуть той мистецький досвід, який допоможе їм
визначити свою мистецьку індивідуальність -- якщо така існує -- без
зайвих блукань і аварій.

П. П. КУРІННИЙ.

РЕЙМСЬКА ЕВАНГЕЛІЯ - НАЦІОНАЛЬНА ПАМ'ЯТКА ПИСЬМА
КИЇВСЬКОЇ РУСИ.

В моїх руках знаходиться брошура: "Notice sur le Manuscrit de la bibliothèque de Reims, connu sous le nom de *livre du sacre*", par J. L. Corvin de Jastrzabski. Брошура має авторський автограф - присвяту князеві Моценському, є відбитком з журналу "Général de l'instruction publique" від 4-7 вересня 1839 року, друкowana в Римі у друкарні *Salvinetti*. Брошура має 16 сторінок в малу шістнадцятку. З примітки авторової на стор. 3 брошури видно, що вона є рапорт панові міністрові освіти Франції про огляд Реймської Євангелії з метою визначити її походження. Рапорт супроводжується двома таблицями репродукції двох сторінок рукопису і містить опис з науковими анотаціями до нього.

Треба відзначити, що опис Реймської Євангелії і наукові анотації автор виконав дуже сумлінно і, як на свій час, на високому рівні обізнаності. Його брошура є безперечно цінним внеском у вивчення цієї пам'ятки. Автор старанно занотував усі легенди на манускрипті і про манускрипт, його походження і склад частин манускрипту. Проте він не скористав зі своїх здобутків. Він не дав собі труда глибше задуматися у зміст здобутих ним даних, не зважив обставин, в яких ця пам'ятка з'явилася у Франції, не зацікавився біографією св. Прокопія і не виявив гла, на якому відбувалися події, зв'язані з історичною долею манускрипта. Автор бро-

шури попав до полону царгородської легенди про походження рукопису і тому загубив нитку справжньої історії цього рукопису.

Реймська Євангелія сьогодні неприступна до студій. Проте вона має виключне значення для історії української культури та Київської Русі. Я вважаю за своєчасне нагадати нашим історикам і історикам літератури про цю дивовижну пам'ятку, беручи відомості про неї з протокольного опису її у п. Ястржембського і супроводячи ці дані своїми анотаціями, які кидать ясне світло на походження пам'ятки і її славнозвісного автора.

2.

В соборі міста Реймсу /Франція/ з 1554 року переховувалася Євангелія, при якій складали коронаційну присягу французькі королі при вступі на трон. Ця Євангелія складається з двох манускриптів, об'єднаних одною палітуркою, писаних на пергамені в малу чвертку. Обидва манускрипти мають 47 листів, з них 45 записаних з двох боків і два останніх без письма. Обкладинка зроблена вже в новіший час з двох дубових дошок, позолочених рожевим сап'яном. Старий оклад Євангелії був іншим. У році 1669 Реймська Євангелія, що була подарована Реймському собору зі кардиналом Де-Льорреном, описана в інвентарі реліквій Нотр-Дам де Реймс так: "... вона покрита волоченим сріблом... прикрашена багатьма каменями і п'ятьма кришталями, під якими знаходяться багато реліквій. Частина хреста - дерева Істини та моці святих Петра і Пилипа апостолів, св. папи Сильвестра, св. Кирила, св. Марти, св. Маргарити Іспанської та... Бога нашого. На чотирьох кутах зна-

ходяться срібні емальовані фігури орла, людини... сеюто символи євангелістів. П. К. /

Цей оклад був знищений в час французької революції 1793 р. Він вже охоплював обидва манускрипти і, як бачимо з опису в старих інвентарях Нотр-Дам де Реймс, мав на чільній сторінці вставку з частиною животворячого Древа з хреста, на якому був розп'ятий Ісус Христос. Цей оклад не міг бути зроблений раніш від написання глаголичного манускрипту і виконаний найімовірішче на замовлення кардинала Де-Дьоррена. Кириличний манускрипт в цей час уже був фрагментований, сеюто складався з 16 листків тексту. Про обкладинку, що була на ньому, покищо нічого не відомо. Коли й при яких обставинах вона загинула, теж сказати тяжко, проте є підстава думати, що загинула вона між роками 1395 та 1574 і то наприкінці того періоду.

Перший манускрипт.

Перший манускрипт писаний кириличним письмом. Це фрагмент на пергаменті видатної якості. Він має 16 листочків. Пергамент поліційований вістрям насухо і зайнятий текстом, вложенним у дві колонки на віддалі 1,5 см. одна від одної. Фрагмент манускрипту містить у собі читання з Нового Заповіту, препаровані по певних днях року за обрядом греко-православним. Фрагмент починається з останніх слів гл. VIII, ст. 26 Євангелії св. Матвія, далі іде ст. 27 тієї ж глави, потім читання певних днів, починаючи з 27 жовтня по 1 березня. Цій частині читання препаровані за днями місяців. Вініетки та манускули-ініціали оздоблені в манері мало елегантній, але старанно. Орнамент має характер візантій-

ського IX-X стор. Ініціали писані чорнилом червоним і чорним-налі літери - чорним.

Другий манускрипт.

З листка 17-го починається текст глаголичний, писаний чорним чорнилом з лініями червоними на ілюмінованих ініціалах: листочки, фігури людей та зрідка позолота. Взагалі орнамент, на думку Істремоського, бургундський. XV-го стор. Цей фрагмент має в собі читання з Нового Заповіту в числі 33, але розміщений за чергою головних днів-праздників за календарем римо-католицьким. Ця частина робить враження повної: починається з Вербоного тижня, продовжується через весь рік і закінчується Благовіщенням.

3.

На глаголичній частині Євангелії знаходиться такий запис французькою мовою: " L'an du Seigneur 1395. Ces Évangiles et Épitres (1) sont écrits en langue slavonne. Ils doivent être chantés durant l'année, pendant que l'abbé officie pontificalment."

"Quant à l'autre partie de ces livres (2) elle est suivant le rite ruthénique (3). Elle a été écrite de la propre main de saint Procope, abbé; et ce texte ruthénique fut offert, par feu Charles quatre, empereur des Romains, pour la renommée de ce monastère-ci, et en l'honneur de saint Jérôme et de saint Procope.

Dieu, veuillez lui donner le repos éternel; Amen (4)".

В перекладі українською мовою цей текст звучить так:

"Року Божого 1395-го, ця Євангелія і Послання написа-
ні у слов'янській мові. Вони мають співатися впродовж року
в час, коли відбувається єпископська служба,
*in tempore solenni missae quae fit post, Romae
abbe successit na concilii huiusmodi tempore.*

Щодо другої частини цієї книжки, то вона відповідає
ритуалові рутенському. Вона ^{була} написана власною рукою св. Про-
копа, абата і цей рутенський текст був подарований покій-
ним Карлом IV, імператором Римської Імперії, на честь цього
монастиря і на шанування св. Ієроніма та св. Прокопія. Бо-
же, зvoli йому дати спокій вічний. Амінь".
*in tempore huiusmodi
in sacro Concilio
in tempore huiusmodi*

Хто й коли зробив цей напис на глаголичній частині
рукопису ?

Не підлягає сумніву, що напис є вклад ним для глаго-
личного манускрипту та меморіальним для киргличного. Тому
й формула вкладного запису першого писана в "імперативі":
"вони мають співатися впродовж року, коли відбувається єпис-
копська служба". Формула другого меморіального запису по-
дана в минулому часі: "цей текст був подарований від
покійного Карла IV, імператора Римської Імперії, на честь
цього монастиря і на шанування св. Ієроніма та св. Прокопія.
Боже, зvoli йому дати спокій вічний. Амінь",

Король Франції Карло IV, що мав також титул і імпера-
тора Римської Імперії, був короткий час також імператором
Чехії. За цей час він звернувся до папи Клімента VI з про-
ханням благословити заснування в Богемії монастиря для роз-
першених монахів слов'янських земель / хорватів, далматів,
боснійців та сербів/, на що й одержав благословення. Мана-

стир титулу св.св.Ієроніма та Прокопа був здано ваний у Празі, як королівська фундація. Сюди Карло IV і зложив дорогоцінний власноручний манускрипт св.Прокопа. Відомі два фундаційні акти Карла IV для цього монастиря: 1347-го та 1349 років /Ястржембський К., стор. II, примітка 4./.

Карло помер року 1379. Отож наш меморіяльний запис не є ні автентичним, ні сучасним йому. Він зроблений рукою когось з наступних охоронців монастирської скарбниці при перенесенні рукопису до нової обкладинки, в яку він був уже розміщений разом з глаголичним манускриптом. Дату, коли зроблений цей запис, не маючи перед очима автопсії напису, визначити не можна, проте він вірно, відповідно до історії фундації, передає зміст старших, вкладного та меморіяльного записів цих манускриптів і є історичним джерелом першого значення. Найправдоподібніше він був зроблений ще за часу французької зверхности в Чехії і ще живих зв'язків монастиря св.св.Ієроніма і Прокопа з королівською династією Капетингів, себто на початку XV стор.

1395 рік є певне роком написання глаголичної частини манускрипта, яка, безперечно, не має жодного відношення до манускрипта св.Прокопа.

4.

Меморіяльний запис 1395 року має велике значення для історії української культури, зокрема для виявлення глибини культурних зв'язків Київської Русі з околицьним світом.

Він фіксує два факти.

Факт перший. Манускрипт писаний слов'янською мовою за

"рутенським" богослужбовим ритуалом. Так і сказано: "за рутенським".

Чи це твердження точно відбиває зміст церковно-службового ритуалу, може виявити історико-літургічна аналіза, якій треба піддати нашу пам'ятку. Проте вже нині можна зроби деякі неохитні висновки:

1. Рукопис писаний церковно-слов'янською мовою.
2. Він подає читання за греко-католицьким обрядом, а не *руко-*католицьким.
3. Меморіальний запис уважає цей текст за *рутенський* ("...est suivant le rite ruthénique") себто українським у нашому сучасному розумінні цього слова.

Що благородний кустос з монастиря св.св.Ієроніма та Прокопа мав глибоке розуміння того, що він писав, ми можемо переконатися з читання хоча б тієї сторінки тексту, що її подає в своїй публікації п.Ястржемський. Фото репродукції цієї сторінки брошури п.Ястржемського я подаю тут. Цей текст, писаний уставним письмом XI стор., насправді не має в собі жодних виразних слідів західно-слов'янських або угорських говірок, назаки, найближче відповідає мові українських літописів найстарших редакцій.

Факт другий. Манускрипт писаний власною рукою св. Прокопа, *abbe* абата.

Хто ж був *abbe* Прокоп?

Святий абат Прокоп є заслуженим діячем католицької церкви в Богемії і глибоко шанованим патроном Моравії, другим після *abbe* Фіцека.

От ли: виглядає найкраща, критично складена біографія цього свитого, уміщена в церковно-ослово-словській енциклопедії д-ра Конрада Гоманна, вид. д-ра ^{Шварца} Макса Бухбергера у Фрайбургу, вип. 8-й, стор. 197.

"Прекіп. Св. абат монастиря в Сазаві. Народився в Хстаун в Богемії. Помер 25.3.1052 року. В одному /угор. ?/ базиліанському монастирі / Wisagrad / взяв занаї і висвячений на священника. За звичаєм східно-слов'янським оженився і повернувся назад до Сазавської долини, де року 1032 з допомогою герцога Ульріха / Андриха українських літописів. П. К. / збудував церкву й монастир, де і був абатом.

Своїх монахів виховував на уставі св. Бенедикта, служив одначе римо-католицьку літургію старо-слов'янською мовою. 4.7.1204 року канонізований. Року 1588 мощі перенесені до церкви Всіх Святих княжого замку у Празі. Святкування 4.7 в Богемії і Моравії, на місцевого патрона після св. Венцеля. В час його канонізації була складена його біографія, що є легендарно прикрашеною історією заснування монастиря Сазави в продовження хроніки поєми Празького "

5.

Спробуємо розглянутися в фактах біографії св. Прокопа.

Немає жодного сумніву, що Прокіп був висвячений на священника за східним обрядом: біографія фіксує, що він, священник, за звичаєм східно-слов'янським був ожанатий і лише потім залишив родину, бажаючи вступити до монастиря. Висвячення його на священника, як це подає Йстржембський К., відбулося року 1009.

В якому ж монастирі був вихований Прокп і в якій країні? Житіє фіксує, що вихований він був і висвячений на священника в базиліянському монастирі "Візград", точно не знаючи, де цей Візград знаходився, і лише редакція лексикона висловила здогад, що його треба шукати на Угорщині, але її то взяла це припущення під знак запитання.

Сьогодні в нашому розпорядженні є певніші дані для визначення місця виховання св.Прокопа.

З біографії ми можемо вивести, що "Візград" мусів бути містом, в якому була єпископія, був монастир Базиліянів. Тому що висвячення на священника відбулося в 1009-му році, час виховання св.Прокопа і зчення на священника може бути визначений як самий кінець X та початок XI стор.

Отже лише місто, єпископія та монастир цього часу можуть претендувати на завидну честь бути алма mater Прокопія на початках формування його світлого духу.

На сучасній карті Морави та Угорщини немає населеного пункту або міста з ім'ям Візград або щось подібного. Немає такої назви і в Галичині. Немає її також ні на історичних картах богемської, моравської та угорської єпископії і монастирів, уміщених в найновішому церковно-богословському словникові др.К.Гоманна. Не виявив я подібної назви і на картах Бопляна XVII стор.

Отже історична церковна традиція не зберегла навіть і згадки про знамените місце перебування св.Прокопа: ні назви міста, ні місця єпископії, ні хоч би віддаленого спогаду про місце монастиря - "Візград".

Це означення державно "традиції", виявляється, має під собою певний ґрунт. Ні давньоське життя Кирила і Методія,

ні Константин Порфироген, що в своїй праці "Про народи"

(De administrando imperio) не згадують про таке місто, хоч і висвітлюють час поширення християнства на Моравах і Угорщині саме як кінець X стор.

Константин Порфироген зазначає, що християнство на Моравах почалося з 940 року, але не згадує про місто Візіград, хоч взагалі ця околиця була йому відома і він передає з її історії низку дрібних генеалогічних фактів.

Мені здається, що ні в Моравії, ні на Угорщині навіть не могло виникнути такого центру, де б могли виховуватися проповідники християнства за єдиним зорядом.

От, наприклад, що подає м. Карамзін в своїй "Історії державства російського" про цей час на Моравах та Угорщині. "Слов'янська азбука вигадана Кирилом і Методієм року 883. Моравський князь Ростислав прийняв Кирила і Методія з великою ласкою, наказав янакам вчитися наші азбуки і вивчати нові книги, . . . вони перекладали такі книги: Євангелію Іоанна, Часослов, Псалтир, Апостол, Метургійон і про задили святу службу слов'янською мовою. Методій був єпископом Паннонії. В перекладах йому допомагали два священники". Перекладали, здається, Біблію.

Біля 940-го року два угорські князі Вульча та Доля християлися в Царгороді і патріярх Феофілакт призначив Терофея на єпископа Угорщини. Проповідники на звернули до християнства багатьох, з тому числі Шарльотту, дочку Семигородсько-

го князя Дюлі. Шарльотта навернула до християнства свого чоловіка Гейзу і хрестила та виховала в грецькій вірі сина Стефана /за грецьким обрядом/. Ї навіть відомість, що перша жінка Гейзи була княжна **руська** - "Біла Книгиня".

Проте князь Стефан, оженившись вдруге на баварській княжні Гізелі, прийняв латинський обряд /Ласкін, " Do administrando Imperio " стор. 148, примітка 641/.

Як виглядала дальша доля Морави, видно з подальших оповідань. Константин Порфироген в 958 році пише: "дід Білгорода до Сирія /и.Срвм на річці Саві / починається нехрищена Моравія, яку спустошили турки /угри/ і якою перше правив Святицелк /К.П., глава 40/.

Російський історик Карамзін пише:

"Моравські християни, приставши до римського обряду, також, як і поляки, почали писати латинськими літерами, відкинувши кирилівські, які навіть урочисто були заборонені папою Іоанном XIII /буллою/ в 968-му році.

В спеціальній буллі він забороняє вживання слов'янського і руського письма, і в тих землях, де було винайдено письмо кирилицею, не залишилося навіть сліду його. Манастирі, книжки і навіть прихильники цього обряду нищилися папистами" /Історія, т. I, примітка 261/.

При тих політичних умовах треба думати, що існування слов'яно-руської єпископії та манастиря на Моравях було просто неможливим. Та це і доводить уже історія Сазавського манастиря, що заснований був св. Прокопом.

Року 1032 Прокіп засновує бенедиктієвський манастир на

березі річки Сазави.

Року 1055 монастир після смерті св.Прокопа розганяє король Спітнен I.

Року 1061 монахів знову скликає король Вратислав II.

Року 1092 їх знов розганяє король Конрад.

Всі наведені відомості виразно свідчать, що не в Богемії, Моравії та Угорщині ми повинні шукати монастиря та єпископії Візиграда.

На питання, де треба шукати Візиград, дає відповідь знаменитий твір Константина Порфірогена "Про народи", писаний в 949-952 р.р. нашої ери. В ньому Константин Порфіроген в науку своєму синові описує всі землі своєї імперії та сусідів, подаючи важливі відомості для кожної країни, які треба мати на оці, ведучи з цими країнами дипломатичні зносини.

Отже, описуючи Русів, сеюто державу Київських князів, Константин Порфіроген каже:

"Човни зовнішньої Руси, що приходять до Царгороду, ідуть з Новгороду, в якому сидів Святослав, брат Ігря, князя Руси. Є та Смоленську, з Лубеча, Чернігова і Вишгорода". При цьому до останнього згаданого імени в різних манускриптах ми маємо кілька транскрипцій і зокрема "Вусеграде" /К.П. "Про народи", гл.9/, що близько відповідає Візиградові Прокопівого житія.

Цей город знаний був грекам також і раніш.

Чи міг цей Вишгород-Вусеград-Візиград бути місцем виховання і висвячення у священники св.Прокопа, світича Бо-

геміі та Моравіі ?

І міг, і був.

6.

Нам відомо, що Десятинна церква на юго-східному княжому дворі князя Володимира в Києві була закладена в 989 році, а закінчена будовою в 996 р. В яких формах і де відбувалися християнські релігійно-культові церемонії в Києві до побудови цієї церкви ?

З літопису Нестероваго ми знаємо, що в Києві до прийняття християнства вже були церкви: Іллі на Подолі, Миколи - на Аскольдовій могилі. Володимир Святий звелів збудувати церкву Василя на новім дворі - там, де стояв колись Перун, "внѣ двора теремного". Згадка Фокресенського літопису про те, що ним же збудована була церква Георгія. Проте, де вона була, нічого олижче не відомо. Всі ці церкви були поза княжим двором теремним і лише Вишгородська, титулу св. Василя /Базиліянська і / була на спадщинному улюбленому дворі кн. Володимира. Вишгород до закінчення побудови княжого двору у Києві безперечно був місцем княжих церемоній. Він був улюбленим градом Ольги, на нього йшла одна третина дані, що наклала княгиня Ольга на Коростень, серед цього оточення були виховані сини кн. Володимира - князі Борис і Гліб.

Серед цих умов княжого життя нам стануть яснішими такі перекази нашого літописця.

Рік 988-ї. "И начаста ставити по градамъ церкви и попы, и люди на крещеніе приидиша по асемъ градамъ и селамъ

и брати дітей у нарочитої чаді в обученіє книжное".

Ніконозський літопис та Степенна книжка подають, що Вишівський митрополит з 6-ма єпископами Фотія патріарха, з Добринею та з Анастасом ходили до Новгороду і там знищили ідолів та поширили християнство.

Ці відомості якнайкраще збігаються з даними життя Прокопа: Вишгород виступає перед нами, як княжа християнська резиденція, як митрополичий осередок з єпископами, що поставив на периферію священиків, зі школою "для дітей нарочитої чаді" і церквою Василя. Життя Прокопа лише доповнює наші відомості двома деталями, незвідомими нам із літописів:

1/ що Прокопій був вихований в монастирі Базиліянському, себто, що Вишгородська церква Василя була монастирською зі школою для готування кліру і

2/ що в Вишгороді відбувалося висвячення священиків грецького обряду /наприклад, в 1009-му році/. Це не могла бути церква Василя на нозему дворі в Києві, бо Візиград просто названий в житті Прокопа.

Археологічне вивчення Вишгорода нині лише розпочато. Українська Академія Наук перевела лише реконструктивні роботи /розкопки на місці Борисоглібської церкви, княжого двору та княжого тосу/.

Я можу подати тут ситуаційний схематичний план Вишгорода, зложений мною на підставі розвідкових матеріалів київської експедиції. На терені села Вишгорода, - а воно і досі зберегло цю назву, - при в'їзді до нього з боку міста Києва, між розвиллям доріг, що йдуть до села та на берег річки

Дніпра до пристані, на сучасних селянських садибах селяни показують місце давнього монастиря і зовуть місце "Монастирищем". Уявлення наше про давній Вишгород, прищеплене нам опісами попередніх дослідників його /В. Антонович, В. Ляскороньський/, тепер має бути виправлене. Давні автори, описуючи княжий Вишгород, бачили і мали на увазі лише центральну частину його, оточену наймогутнішими валами /найстарший княздвір/. Тимчасом сучасні розвідки показують, що ця найдавніша частина була оточена системою додаткових валів і городищ від Пущі Водиці, включаючи валки та Межигірський монастир, урочище Білий Спас - місце чоловічого монастиря і саму центральну частину, один з княжих дворів, в якому літопис відмічає існування принаймні трьох церков, що заступали одна одну як місце поховання тил св. св. Бориса і Гліба /в околиці сучасної Вишгородської церкви/. Простір цього міста сягав до 5 кмтр. вздовж шляху Київ-Межигір'я та 1,5 - 2 кмтр. завширшки.

Не дивно, що Вишгород мав своїх окремих князів, які його любили. Серед них назвемо святу велику княгиню Ольгу, Володимира Святого, Ярослава Мудрого /помер тут у 1054-му році/, Всеволода та Володимира Мономаха /ще розважалися тут ловами/, Володимир Мономах навіть побудував тут міст через Дніпро, зробивши тим Вишгород не лише гаванню, але і вузлом сухопутної торгівлі.

Таким був Вишгород-Нусеград-Візіград в 1-лі стор. в час перебування там школи для дітей "нарочитої чаді", в тому числі і св. Іракопа.

Митіе Врокопа фіксує, що він народився в місті Хстаун в долині річки Сазави /Богемія/. Чи є правдоподібним, незалежно від того, чи існує таке місто в Сазавській долині, чи ні, щоб природний чех їхав до Вишгерода Київського в науку за грецько-слов'янським обрядом і потім приїздив до рідної околиці, щоб культивувати рутенський обряд?

Ми знаємо, що зв'язки Київської Русі, зокрема князя Володимира, з Чехами й Моравами були глибокими і постійними. Вони особливо міцніли кожного разу, коли над Богемією й Моравою нависала небезпека з боку німців або Польщі.

Князь Володимир Святий ще до прийняття християнства був двічі одружений з чехинями. Від чехині першої він мав сина Вишеслава, від чехині другої /правдоподібно на ім'я Мальфреда, що померла в 1000-му році/ - двох синів: Святослава, князя древлянського, і Станіслава. Хто і звідки були ці чехині і яка доля їх, поки що невідомо.

Року 992-го частував Володимир у Києві послів короля Болеслава Хороброго і Андриха Чеського.

Року 1000-го були у Володимира послі від королів Угорського та Богемського.

Року 1003-го Болеслав польський втрутився в справи Богемії /вигнання Удальриха і Яромира/.

Року 1015-го у Володимира були послі від Болеслава Польського, короля Угорського та Чеського. Володимир обіцяв видати старшу дочку за короля Чеського, а молодшу, улюблену - за Угорського. Хотів на весні побачитися з королями в

місті Володимирі над Бугом.

Такі відомості подає Ніконовський свод літопису і Татищев. Що вони в якійсь мірі відбивають дійсні факти життя Київської Русі, показує запис київського літописця під роком 996-м.

Рік 996-й. "Бѣ бо Володимерь люба дружину и съ ними думая о ратѣхъ и уставѣ землянемъ и бѣ жива съ князи окольними миромъ, Болеславомъ Лядьськимъ, Стефаномъ Угерськимъ и съ Андрихомъ Чешськимъ и бѣ миръ межю ими и любн".

Рік 1002-й. "Народися Святославу /сынъ чехини второе/ сынъ Яж".

Прокопій помер року 1053. Якщо вірна дата, що її наводить пан Ястржембський, а саме, що Прокопій був висвячений на священника в Вишгороді в 1009-му році, то дату його народження треба посунути принаймні на 990-993 рік.

Себо на час до побудови Десятинної церкви і після заборони слес в "янського письма в Чехії. Отже треба припустити, що батьки Прокопія спеціально шукали для свого сина греко-рутенського виховання і тому надіслали його до Києва ще тоді, коли переважно діяла вишгородська школа "нарочитої чаді". Якщо не так, то дивним стає факт зміни обряду, що стався з Прокопієм після висвячення на священника. Правдоподібніше є припустити, що Прокопій і народився в Київській Русі, себо там, де виховувався. Для такого твердження є свої підстави.

Місто Вишгород лежить на березі Дніпра, 18 кмтр. на північ від Києва. десять кмтр. на південний захід від Києва, замикаючи лінію Зміяного Валу - давню володимирову ме-

жу Київської Русі, знаходиться й досі біля села Хотова старе князівське велике городище. Городище це в науковій літературі описане під назвою Сіракомж-від імени струмка, що там тече, але ця назва надана городищу проф. Антоновичем і зі старою традицією - назвою села - не має нічого спільного. Насправді ж назва села - це і є справжня стара назва городища і свідчить про приналежність його родині Хота, боярській родині княжої Русі.

Цілком природне, що боярська дитина з Хотова за наказом великого князя Володимира була віддана до школи "нарочитої чаді" у Вишгороді, пройшла там науку, в 1009-му році була висвячена на священика і розпочала громадський шлях служіння князеві й краю як переписувач книжок, священик, абат та святитель церкви в Богемії та Моравії.

Хотів ((Chotam) Київський, як це видно з плану його, що тут подаю, а особливо при огляді в натурі, був оселею могутнього боярина. Город мав дві частини: дитинець, оточений валами в кілька метрів заввишки, з глибокими до 10-15 м. урвиськами, і окольний пригород - розлого на кілька десятків га селище, теж охоплене навим, трохи меншим валом, що мав певне 8 веж. Вражає конструкція в'їздової брами до городища. Ворота були побудовані у вигляді сильної вежі з лабіринтовим розпологом входу. На залу колись була палисада. Це був справжній форпост Київської Русі проти степу і важив немало в системі його оборони. Тут в оточенні бору, що й досі розлягається навкруги цієї неприступної твердині, в атмосфері постійних небезпек зиріє святий Прокопій.

В науковій літературі закріпився про це городище погляд про Ф. Антоновича, нібито це рештки Звенигорода, де був осліплений князь Василько. Ця думка була зміцнена тезою Антоновича, ніби поблизу міста Києва немає княжого городища з ім'ям, в якому брнїмо 0 старе ім'я цього міста. Проте сьогодні ми таке городище вже маємо - це городище біля Занкоди на річці Дпепі. Город Хотів мусить залишитися в історії України під своїм власним ім'ям, як місце народження Прокпа, вихованця князя Володимира.

Хотів київський е лотаув з життя св.Прокпа.

8.

Чи присягалися французькі королі на Реймській Євангелії? Так. Це е фактом встановленим. Про це промовляють такі записи.

1. 1746-го року в 7-му томі словника Плушара: "Древній збірник Посланиї та Євангелія, писана слов'янськими літерами, на якому наші королі тримають руку в час їх коронування, виголошуючи присягу справедливости і в збереженні кожному його права. Проводиться це тепер на Євангелії в характері звичаю".

2. 1782 року. На інвентарній картці рукою Персеаля: "Цей текст наданий до церкви у Реймі кардиналом Де-Льорреном в 1554 році. Є традиція, що він походить зі скарбіа Константинополя і був узятий з бібліотеки св.Ієроніма. Перша його частина е в характері служб... та на мові східній. Друга е в характері ілірійському і на мові

індійській чи рабській /?/... Король дає присягу в день коронації на цій книжці, покривка якої прикрашена... і т.д.

На підставі запису 1782-го року повсталала легенда про походження нашого манускрипта зі скарбу Царгорода із бібліотеки св.Ієроніма. Перше є цілковитою вигадкою, а друге відповідає правді. Рукопис міг бути взятий кардиналом Делльорреном дійсно з бібліотеки, але не з особистої св.Ієроніма, а з бібліотеки монастиря св.св.Ієроніма і Прокіпа у Празі, куди він був подарований своєю кириличною частиною імператором Карлом IV, королем Франції.

П.Ястржембський подає дві формули присяги французьких королів в латинській і французькій мовах.

Французька формула вживана була при королі Генріхові IV / 1490 рік/. Вона була такою: "Ainsi le jurons, vouons et promettons sur la sainte vraie croix et le saint évangile touchés."

Вона свідчить, що приюга Генріха IV відбувалася на Євангелії, яка мала оклад, описаний нами вище, зі вставкою справжнього Чесного Древа від хреста Христового,

Формула латинською мовою за дослідями п.Ястржембського вживалася всіма королями Франції, включно до Людовика XVI /1774 р./ і дійсно провадилася на Євангелії.

Вона була: "... Sic me Deus adjuvet, et haec sancta Dei Evangelia."

Першим ужив цієї формули присяги король Пилип I, син Ганни Ярославни, дочки великого князя Ярослава Мудрого та французького короля Генріха I. Не дивно, що ця Євангелія у слов'янській мові була писана рукою Прокіпа. Євангелія, яко придане, було привезен Ганною від батька, вел.князя

Ярослава з Києва, фігурує при шлюбі II з королем Генріком I в 1048 році, було особистою власністю Ганни Ярославни на чужині і стало присяжною коронною з часу II регентства за малолітнього сина Пилипа I і при його вступі на самостійне правління.

9.

Є один деталь палеографічний, що в "яке наш манускрипт з Києвом. В тексті Євангелії, писаній Прокопием, є одна особливість. В словах: "Виждоши отъчства, обрученю, обители, о стадѣ, о сѣвня, о брядете...." літера "о" написана у вигляді чіткого кола з крапкою посередині. Такі транскрипції немає в інших рукописах княжої доби.

Я можу навести лише одну аналогію, звану мені. Серед княжих печаток княжої доби мені пощастило розшукати лише одну - моліщову, що має згадану вище особливість - в ряді інших, що цієї особливості не мають. От її опис, що його беру з праці В.П.Міхачова: "материали для истории византийской и русской сфрагистики". Труды Музея Палеографии, вып. I-й, стор. 118-119.

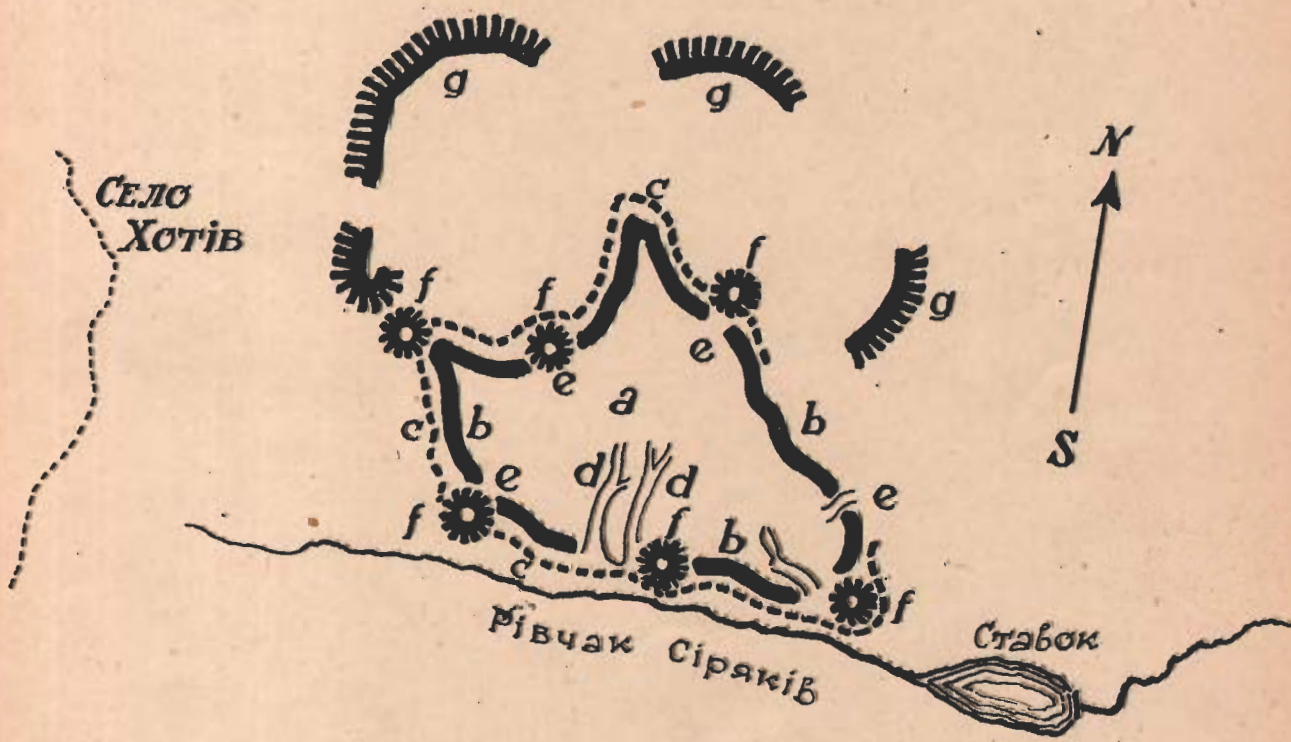
Свинцева була, діам. 37-40 мм., з сідесте боку зображення св. Миколи в архієрейських ризах, по грудях. З обох боків по статі - написи колонкою:

о	н
а	и
ги	ку ?
о	д
с	а

Печатка Великого князя Святослава-Миколи Ярославича (1073-1076рр.). Знайдена в Києві

ПУСТИНЬ
ФЕСФАНІЯ

Городище Хотів Х-ХІ ст. в околиці Києва
(За Антоновичем)

- a* - площа городища
- b* - доколiшній вал понад кручен
- c* - рiв, що оточував городище
- d* - яри
- e* - в'їзди до городища
- f* - форти перед в'їздами
- g* - слiди валу

Не зверсти ому боці в колі з крапк - постать князя з хрестом у руці і літерами "Іс.ар.", права рука князя молитовно піднята. Біля зображення напис: СЯН, себто скорочено Святослав чи Сянтосполк. Але князя Сянтосполка з християнським ім'ям Миколи не було. Проте ім'я школи має великий князь Святослав Ярославич, син великого князя Ярослава /1073-1078/. Літера "о" в слові "агнос" має крапку посередині - зовсім так, як у Реймському Прокопієвому манускрипті. Отже є правдоподібним, що таке написання "о" є прикметою писарів вишгородських, яких знали разом із Прокопієм, себто є палеографічним показником писань учнів вишгородської школи в першій чверті XI стор.

Ю.

Коли написана Прокопієм Реймська кирилична Євангелія? Прокопій помер 1032 року в Сазавському монастирі в Богемії. Якщо навіть припустити, що він написав би слов'янський манускрипт Реймської Євангелії в рік своєї смерті, то і цей манускрипт є найдавнішою пам'яткою писемства Київської Русі, бо досі за найдавніший рукопис вважається Остромирова Євангелія, написана року 1056 діяком Григорієм для новгородського посадника Остромира. Але є певні підстави дати написанню Реймського кириличного манускрипту відоміти далеко до початку київської Русі. Згадується це в описі графії св.Іоанна.

Рoku 1032 св.Іоаннъ е же абатъ манаоткръ в Сазаві, абатъ бенедиктиньскъ манаоткръ, себто манаоткръ римьскъ обряду зі службоу в слов'янськѣ мзѣ. Коли він міг

змінити обряд? Про це в жодному розпорядженні даних немає. Але є малий промічок, що освітаве напрямку шукань.

Прокіп був висвячений на священника у Вишгороді в 1009 році, оженився, мав сім'ю. В 1018 році Київ був взятий Болеславом, королем польським, при чому до полону були захоплені жінка Ярослава, його сестри, священник Анастас, багато сотень значних киян та вся казна князя Володимира Святого. Вранці були завезені до Польщі і ми маємо відомості, що в місті Кракові перед святим Станиславом, патроном м. Кракова, єпископами на "Скалці" були один після другого Прокіп та Прохор, служителі слов'янського обряду. "Скалка" - манастир на королівському дворі Казимира I /потім Владислава Германа/, що року 1043 був женатий з Марією Доброгнівою, дочкою Володимира Святого, що прийняла віру за римським обрядом.

Я вважаю найправдоподібнішим, що манускрипт кирилического писемна Реймської Євангелії був написаний Прокопом ще в час київського його перебування до 1018 року і залишався в Києві до віддання Ганни Ярославни в 1048-1050 році.

В кожному разі не раніш і не пізніш цього часу кирилический манускрипт Реймської Євангелії потрапив до скарбця французьких королів і став церемоніальною реліквією династії Капетингів.

Для нас він є найдавнішим писаним документом культури Київської Русі.

ЦЕРКВА СВ. ОРНИ в КИЄВІ

До недавнього часу в Києві, на розі В. Володимирської та Оринина, її вулиць стояв т. зв. "Орининський пам'ятник", що мав вигляд невисокого цегляного стовпа в характеристичним цегляним мурованим XI ст. Цей стовп мав якеось незграбне, зовсім чуже для Києва, північно - російське шатрове покриття /XIX ст./ в таксамо московською цибулятою главною.

То були рештки, власне частина одного з чотирьох стовпів, що підпирали баню церкви св. Орини, яку побудував великий князь Ярослав Мудрий для своєї дружини Орини /Інгігерди/ у "новому граді", недалеко від катедрі св. Софії і "Хрещатицького яру", де княгиня Орини заснувала жіночий монастир.

Час заснування монастиря і побудови церкви літописець відносить до 1037 року, коли за даними літопису: "заложи Ярославъ городъ великий Къевъ, у негоже града суть Златня врата; заложи же и церковь Святя Софья Митрополью, и посемь церковь на Золотыхъ Воротехъ Святое Богородицъ Благовъщенье, посемь Святото Георгія монастирь и Святя Ирины" /Лаврент^{ин}/.

Отже за даними літопису Орининська церква була збудована одночасно з Софійською катедрою, Золотими воротами і монастирем св. Георгія, але, правдоподібно, вона будувалась, як і всі головні київські будови кн. Ярослава, десь у міжчасі 1017 - 1037 рр., бо таке велике, особливо на той час, будівництво могло тривати не один рік, а декілька років. Очевидно літописець Нестор під 1037 роком записав, можливо, тільки час закінчення або навіть час провадження будівельних робіт найгловніших будов нового "града Києва", бажаючи одночасним підомком усіх цих споруд відзначити таку блискучу будівельну діяльність великого князя Ярослава.

Назва церкви св. Орини, як і інші назви київських споруд часів Ярослава /катедра св. Софії, Золоті ворота та ін./ походять з Константинополя, де також була церква св. Орини. /збудована Константином Великим/.

Підчас кількох разів нападів на Київ татарських орд Багія, Едігея і Менглі - Гірея Орининська церква, як і багато інших споруд княжого Києва, неодноразово руйнувалась і остаточно була знищена ордами кримського хана Менглі - Гірея року 1482, а в XVII ст., коли пширивали вели старскиївської фортеці, руїни церкви були засипані землею.

Сподіваючись наступу турків, цю фортецю спорудила московська війська залога "въ поукнованію часу не тратячи... верхній городъ Кіевъ, идъже церковь св. Софїи... глубокими и высокими валами обведоша и умцниша..." /1/. Вал над руїнами Орининської церкви був насипаний в міжчасі 1654 - 1678 рр. /коли старий Київ укріплювали всенн. губерн. кн. Куракін, а пізніше кн. Черкаскій/.

В першій половині XIX ст. історія нашої столиці збагатилась цілим рядом надзвичайно цінних дослідів і археологічних відкриття, в яких велику участь брали тодішні київські учені: митрополит Євге-

ній Болжовітінів, Берлінський, Лохвицький, Турчанінов та ін. Зокрема честь відкриття засипаних землею в XVIII ст. руїн Золотих веріт і руїн Орининської церкви /засипаних в XVII ст./ припадає місцевому археологові - аматорові Кіндратові Лохвицькому.

Навесні 1833 року Лохвицький звернувся до Київського воєнного губернатора з проханням виділити відповідні державні кошти на відкопання церкви і дозволити йому зробити розкопи недалеко від сорожжі Софійської катедрі, де, на його думку, в межах укріплень старокиївської фортеці повинні були знаходитись під землею руїни Орининської церкви. Хоч митрополит Євгеній підтримав клопотання Лохвицького, зазначивши, що десь приблизно в тому місці за даними літописів була збудована церква св. Орини, проте губернатор дав дозвіл провадити розкопи тільки на власні кошти Лохвицького.

Літом 1833 року Лохвицький частково на свої кошти і частково на кошти, зібрані місцевими патріотами - киянами, розкопав частину великого горба, що входив у систему валів старокиївської фортеці, які тяглися рівнобіжно з теперішньою В. Володимирською вулицею, і виявив рештки церковних стін, муровання яких було тотожне з мурованням Золотих веріт.

Лінія розкопаного валу проходила приблизно над престолом старокиївської церкви, отже була розкопана середня вівтарна апсида /бокові вівтарні апсиди Лохвицький, здається, трактував як кам'яні "палатки" для поховання видатних осіб/, вся південна стіна і більша половина середини церкви.

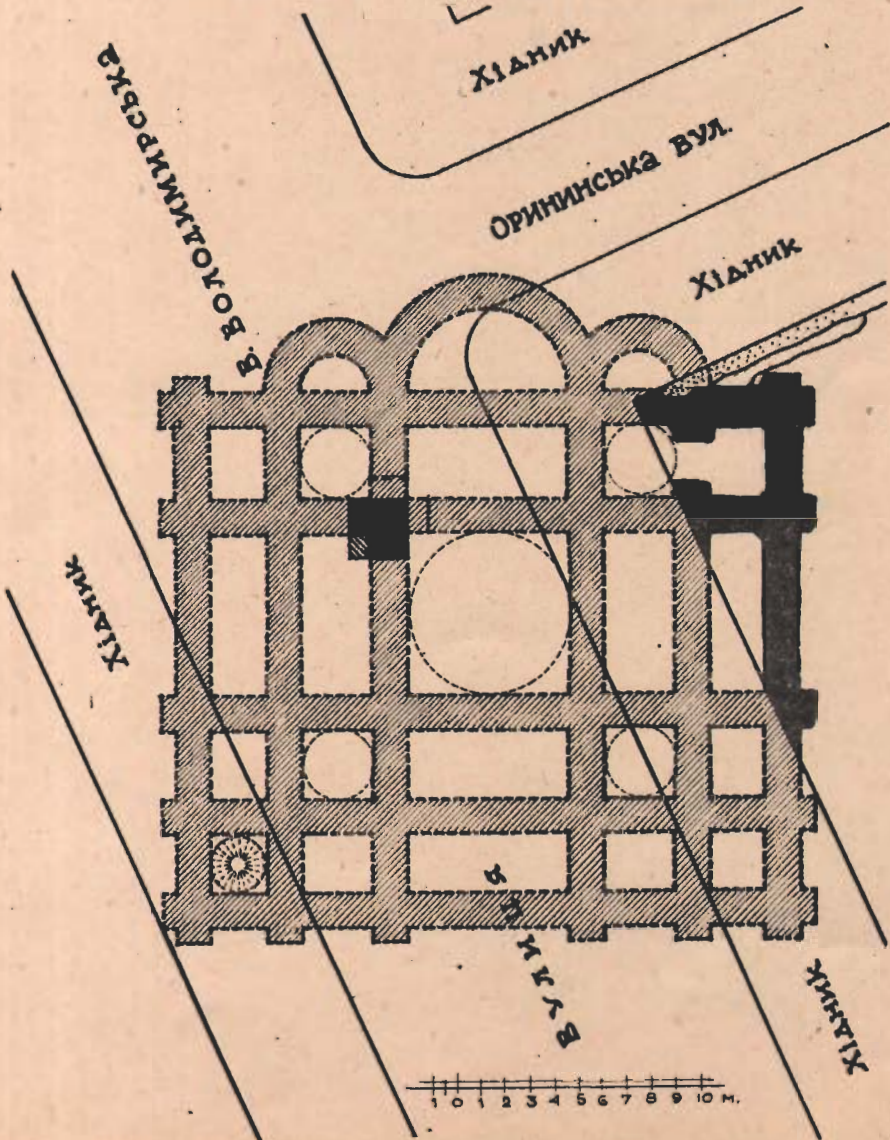
Решта частин церкви з північною і західною стінами залишилась була поки що під землею, бо на другій частині горба був сад "отставного поручика" Воронцова, який, розуміється, провадити розкопи в своєму саду не дозволив.

Розкопані руїни церкви являли собою фундаменти, частини стін і стовпів, шиферні плити, випалені глиняні глечики, що вмуровувались у пазухи склепіння для полегшення муровання і поліпшення резонансу /голосники/, полив'яні плитки підлоги, фрагменти штукатурки із слідами фрезок; знайдені були також хрести, обрамлення ікон та ін. Знахідки з розкопів церкви були передані в київський університетський музей, який К. Лохвицький завідував до 1838р.

В 1834 році Лохвицький продовжував розкопи коло руїн Орининської церкви, де, на його думку, в зв'язку з літописною згадкою: "Дирова могила за святою Ориною" /Лавр./ мало знаходитись місце похорону князя Діра /з 882р./ . Восени того самого року Лохвицький повідомив про знайдення в цьому місці семи надгробних кам'яних плит фіялкового кольору /волинський шифер/, подібних до тих, які він був знайшов у т. зв. "палатках" /счевидно, в бокових вівтарних апсидах/ Орининської церкви. Крім того, Лохвицький виявив тут же, недалеко за фортеційним валом, на південь від розкопаних руїн, фундаменти якоїсь споруди, муровання яких було тотожне з мурованням церкви св. Орини. Це, мабуть, були фундаменти якоїсь цивільної будови княжої доби, що решту їх /предсвчення/ було виявлено пізніше, під час розкопів 1913р. в сусідній садибі по Орининській вулиці; про

Т.зв. Ірининський пам'ятник на В.Золодимирській вул.
в Києві /фото кінця ХІХ ст./ . Зруйнований р. 1934.

Реконструкція плану церкви св.Орника в Києві (за Вельшном)

них також згадує Каневський 2/.

Року 1835 у зв'язку з важливими археологічними відкриттями був заснований "Временний Комитетъ для изысканія древностей въ Кіевѣ". За дорученням цього Комітету Лохвицький склав звіт про свої відкриття, що був надрукований р. 1836 в "Журналѣ Министерства Народ. Просвѣщенія". При звіті був надрукований також і план Орининської церкви, але він був дуже мало обґрунтований і зовсім не відповідав пізнішому дійсному плану, що був складений р. 1913.

Пізніше в тому самому журналі /за грудень м. 1836р./ було надруковане дослідження студента Київської Пуховської Академії К. Каневського, написане за завданням митрополита Євгенія, під заголовком: "О древней кіевской церкви св. Ирины, созданной великим княземъ Ярославомъ Владиміровичемъ", в якому автор статті висловлює думку, підтвержену митроп. Євгенієм і Берлінським, що монастирі св. Орини і св. Гесргія знаходились близько один від одного. Крім того, Каневський приходить до висновку, що Орининська церква була знищена татарами, бо за його словами: "видъ каменныхъ стѣнъ ея, разбитыхъ до самыхъ оконъ, служитъ доказательствомъ, что она была разрушена не силою природы, или времени, а враждебными силами человеческими..."

З цієї ж праці Каневського довідуємся, що земляний вал над руїнами Орининської церкви був насипаний в міжчасі 1654 - 1678рр., коли старий Київ укріплювали за наказом кн. Куракіна і пізніше кн. Черкаського.

Згаданий вище "Комитетъ для изысканія древностей" мав би і подбати про збереження руїн церкви св. Орини. Вважаючи рештки церкви пам'яткою, вартою збереження, цей комітет вирішив спорудити навколо руїн спеціальну огорожу, але міський архітект, який спочатку поставився був до цього прихильно, пізніше повідомив, що: "по Высочайше утвержденному плану черезъ мѣсто, на коемъ найденн остатки церкви св. Ирины, должна быть открыта улица, а для сохраненія сихъ остатковъ въ память древности, предписано построить вновь кивотъ;... огороженіе же существующаго нынѣ фундамента церкви... по мнѣнію моему дозволить не можно, т.к. эта улица должна быть открыта и счищена какъ наискорѣе къ пріѣзду Государя Императора, и Московскій комитетъ древностей рѣшилъ уже о уничтоженіи сихъ остатковъ, а потому дозволеніе постройки ограды было бы противно настоящему предположенію - съ оставленіемъ весьма худого виду для Высочайшаго обозрѣнія тѣхъ мѣсть и притомъ сдѣлало бы установку въ сей части городскихъ работъ".^{3/} Цілком зрозуміло, що Комітет не міг уже нічого вдіяти, тим більше, що й тодішній генерал-губернатор граф Гур'єв написав на комітетському проханні таку резолюцію: "...таковая постройка разрѣшена быть не можетъ впредь до окончательнаго утвержденія плана расположенія улицы, при которой находятся остатки помянутой церкви".

Отже, залишені після розкопів і без того непризволяче руїни нашої давньоукраїнської пам'ятки архітектури з причини "весьма худого виду для Высочайшаго обозрѣнія", а також у зв'язку з постановою Московського комітету "о уничтоженіи сихъ остатковъ" по-

вигні були бути знищені у вандальський спосіб. Велетенські як на той час будівельні роботи, що провадилися у 30-40рр. ХІХ ст., до невпізнання змінили вигляд старого Києва. В зв'язку з плануванням нових вулиць та новою забудовою міста разом з давніми валами, ровами і бастіонами, які постійно розкопувались або засипались, також нищилися безжалісно і споруди з княжії доби нашої столиці /досить поруйновані ще й перед тим/. Ця доля спіткала також і руїни Орининської церкви.

Проте, у звозіму офіційному звіті "Комитетъ для изысканія древностей" мав на увазі продовжити в 1837р. розкопи руїн церкви, щоб остаточно виявити її план - з надією, що після повного відкриття руїн можна було б довести велику історичну вартість цієї пам'ятки архітектури і домогтись дозволу на її збереження, тим більше, що з залишених на призволяще руїн церкви почали розкрадати камінь.

Але стеродити руїни церкви було рішуче не дозволено, навіть тимчасово. Очевидно, що й пізніші розкопи припинились після цього на довгий час. З "Обозрѣнія Старого Києва" М.Максимовича довідуємося, що в 1840р. вал над руїнами /"подъ садомъ Веронца"/ ще не був розкопаний.

Решта руїн церкви св. Орини була розкопана тільки р.1846, як про це дізнаємося від автора "Обозрѣнія Києва въ отношеніи къ древностямъ"/С.Крижановського /⁴/; а саме, що в 1846 році проф. Ставровський за розпорядженням "временной комисіи, Высочайше утвержденной при кievскомъ военномъ генералѣ - губернаторѣ", була розкопана решта руїн і складений новий план їх. Але подробиці цього розкриття, а також план, складений Ставровським, залишилися нам невідомі.

Очевидно десь близько 1846р. прокладалася теперішня В. Володимирська вулиця, і рештки руїн церкви були розібрані. Камінь з розібраних руїн і плити з червоного шиферу було вжито на брукування вулиці та на вистилання хідників навколо Софійського Собору під час "возобновлення его древняго вида" /в рр.1843-53/. Фундаменти церкви залишилися під новопрокладенсю В.В олодимирською вулицею, а з решток румовищ стін і опор залишилась тільки частина одного із стовпів /хрещатий у плані пілон/, що підтримували колишнє склепіння церкви.

В році 1855 ця частина хрещатого в плані стовпа була домурована цеглою княжих часів з Десятинної церкви до форми чотирьохкутної в плані і покрита російським шатровим покриттям з цибулястою банькою і хрестом, після чого стовп дістав назву "Ирининского памятника".

В 1913 році на розі Орининської і В. Володимирської вулиць будували нинішній будинок Губерніяльного Земства. Ця нагода була відповідно використана, і С.П. Вельмін з доручення "Императорской Археологической Комисіи" остаточно виявив план Орининської церкви, що являла собою типову для ХІ ст. київську споруду храму квадратної форми з трьома вівтарними апсидами, внутрішніми підкупольними, хрестовидними у плані стовпами, мабуть з опасанням або галереєю з південного і північного боків, з західним

нартексом і хорами над ним. Церква була однобанна, а можливо і п'ятибанна.

Проте, чи справді це були румовища Орининської, а не якої іншої церкви? В Києві було знищено дощенту чимало церков княжої доби і чи не міг Лохвицький помилитись назвою розкопані ним пам'ятки? Еріх Ляссота /5/ бачив руїни цієї церкви ще в 1594 р., але називав її церквою св. Катерини; проте це не може підповідати дійсності, бо Катерининська церква знаходилась поблизу Михайлівського монастиря і Трисвятительської церкви. Павло Алепський також бачив навколо св. Софії зруйновані, якісь мало відомі йому церкви /6/. Лебединцев згадує теж якісь руїни стародавніх церков поблизу Софійської катедрі перед південними ворітьми /7/. Тепер ці руїни також знаходяться під бруком Ч. Володимирівської вулиці/. Ще до розкопів Лохвицького Берлінський вважав на підставі виявлених р. 1731 /коли споруджували навколо Софійського монастиря кам'яну огорожу/ фундаментів якоїсь стародавньої будови, що монастир св. Орини був розташований між Герасимівською церквою і сучасною архієрейською палатою /8/. Сементковський, спираючись на припущення Тринія Фальковського і митроп. Євгенія, вважав за рештки Орининського монастиря руїни якоїсь будови в саду Митрополичої палати, частина фундаментів якої знаходиться під цією палатою /9/.

Проте це все тільки різні здогади, а тимчасом назва церкви залишилась і досі за її першим дослідником К. Лохвицьким. Тепер від цієї архітектурної пам'ятки XV віку для наших наступних поколінь уже нічого не лишилось /крім фундаментів, що знаходяться під землею/, бо в 1935р. т.зв. Орининський пам'ятник розібрано. Каміння з цього пам'ятника, як і з попередньої руйнації, зведено у двір св. Софії.

1/ Про цю староскиївську фортецю маємо відомості в "Синѡпсису" Пізеля, Літопису Величка, в "Матер. для ист. топogr. г. Києва", в "Росписъ Києву 1682 г." та ін.

2/ Журналъ Министерства Народ. Просвѣщ., Декабрь 1836.

3/ Архивъ Кіевскаго Губернскаго Правленія /№ 19685: Дѣло по отношеніи Временнаго Комитета для изысканія древностей въ г. Кіевѣ о дозволеніи вскружъ остатковъ древней церкви св. Ирины устроить рѣшетку/.

4/ Обзорніе Кіева въ отношеніи къ древностямъ, изд. Бундуклеемъ. Кіевъ, 1847.

5/ Tagebuch des Erich Lassota, Halle, 1866.

6/ Путеш. антиох. патр. Макарія Пер. Муркоса, вып. II, М. 1897.

7/ Лебединцевъ. Истор. замѣтки о Кіевѣ. "К. Ст." 1884, т. X, окт.

8/ Берлинскій. Краткое описаніе Кіева. СПб. 1820.

9/ Сементковскій. Кіевскія достопримѣчательности.

F-II

112